

ПИТАННЯ РОЗВИТКУ РИТОРИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ В НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ І ЗАРУБІЖНИХ УЧЕНИХ

У статті здійснено аналіз наявних на сьогодні у вітчизняній та зарубіжній літературі підходів до розуміння сутності й структури риторичної культури викладача вищого навчального закладу. Автор наголошує на необхідності розроблення єдиної концепції риторичної культури сучасного педагога.

Ключові слова: риторика, риторична культура, риторична особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Кардинальні зміни, які наразі відбуваються у вітчизняній освіті, спрямовані в першу чергу на формування творчої, гармонійної, компетентної особистості, здатної до постійного вдосконалення власних професійних та індивідуальних якостей.

Ключова роль у реалізації цього актуального науково-практичного завдання належить сучасному педагогу (вчителю, вихователю, викладачу вищого навчального закладу), який створює умови для самореалізації своїх вихованців (учнів, студентів), стимулює їхнє особистісне зростання, сприяє формуванню інтегративних, соціокультурних, інтелектуальних, моральних та інших якостей. У зв'язку з цим до працівників освіти різних ланок, зокрема викладачів вищих навчальних закладів, висуваються нові, більш високі вимоги.

На думку багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників [1; 3; 9; 10; 23; 26; 29], однією із найважливіших складових професіограми сучасного викладача є риторична культура, яку ми розуміємо як важливе динамічне системне особистісне утворення, що характеризує досягнення викладача в засвоєнні риторичних знань і вмінь, а також готовність застосовувати їх у процесі професійно-мовної взаємодії, через яку відбувається реалізація цілей і завдань вищої освіти [4].

Викладач, який володіє розвиненою риторичною культурою, в процесі педагогічного спілкування не лише транслює власне бачення об'єктів, явищ, проблем, що вивчаються, але й стимулює студентів до активної творчо-діалогічної взаємодії, спрямованої на спільне осягнення істини і обопільне особистісно-професійне зростання.

Риторична культура, основою якої є діалектичне, гнучке, творче мислення, стимулює педагога-оратора до подальшого професійного, морального, інтелектуального самовдосконалення, оволодіння національною та світовою культурою. Ефективним засобом реалізації цього завдання є вивчення риторики (класичної та сучасної).

Таким чином, виникає необхідність узагальнення теоретико-методичних напрацювань дослідників цієї проблематики з метою розроблення цілісної концепції розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема педагогічної риторики досліджувалась у таких напрямках: теоретичні засади риторики як науки та закони ефективності риторичної діяльності (О. Волков, Ч. Далецький, А. Капська, А. Михальська, О. Мурашов, Ю. Рождественський, Г. Сагач, І. Шведова, О. Юніна); риторико-мовленнєвий компонент у структурі педагогічної діяльності (В. Артемов, М. Вашуленко, Ф. Гоноболін, І. Зязюн, Л. Мацько, М. Пентилюк, А. Первушина, Г. Сагач, Л. Ткаченко, О. Штепа); розкриття сутності й структури риторичної діяльності, її основних етапів (В. Аннушкін, Н. Безменова, С. Гурвич, Є. Ключев, Н. Михайличенко); визначення функцій мовлення в педагогічному процесі (М. Головань, Н. Іполитова, Т. Ладигенська та інші); визначення системи риторичних умінь фахівця (С. Абрамович, С. Іванова, М. Львов, Є. Ножин); питання розвитку педагогічної творчості та риторичних умінь у процесі професійно-педагогічної діяльності (В. Абрамян, Д. Александров, Н. Бабич, Д. Вагапова, І. Зязюн, М. Кохтев, Х. Леммерман, П. Сопер, В. Шейнов та ін.); характеристика мовленнєвих якостей учителя (Д. Балдинюк, Р. Хмелюк та інші); наукові розвідки в галузі ділової риторики (В. Андреев, Л. Браун, П. Мицич, Ф. Снелл).

Як свідчить аналіз досліджень з окресленої проблеми, на сьогодні відсутня цілісна концепція розвитку риторичної культури викладача ВНЗ в процесі його професійної діяльності.

Таким чином, недостатня розробленість у педагогічній науці й практиці досліджуваної проблеми, необхідність творчого переосмислення змісту поняття «риторична культура» в контексті професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів, конкретизації його змісту і структурних компонентів обумовили актуальність нашої статті.

Формулювання цілей статті. Метою публікації є аналіз праць вітчизняних та зарубіжних учених, які досліджували різноманітні аспекти риторичної культури.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі існує ряд підходів до розуміння змісту поняття «риторична культура».

З високим ступенем вірогідності можна припустити, що термін «риторична культура» вперше був використаний С. Тайлером та І. Стрекером у 1998 році на конференції Європейської асоціації антропологів (Франкфурт-на-Майні). На основі вивчення складних взаємовідносин між риторикою і культурою дослідники зробили висновок, що основою риторики є культура, яка, у свою чергу, має риторичний характер [30; 34]. У зв'язку з цим поєднання здобутків цих двох галузей є перспективним напрямком дослідницьких пошуків, спрямованих на вдосконалення якості комунікативно-творчої діяльності у різних сферах життя людини, в тому числі й в освіті.

На наш погляд, цілком слушною є думка авторів про те, що навіть в епоху стрімкого розвитку сучасних технологій (Інтернет, комп'ютери, засоби масової інформації) риторика, незважаючи на її давнє походження і «архаїчний» характер, має дієвий інструментарій для розв'язання гострих соціальних проблем [32].

Відомий американський теоретик літератури ХХ століття Кеннет Берк («Риторика, суб'єктивізм, постмодернізм» 1996), якого, на думку вищезазначених авторів, можна вважати одним із засновників сучасної риторики, також вважає, що риторика відіграє вирішальну роль у соціалізації особистості, а отже, і у формуванні культурних норм і моделей поведінки [33].

У зарубіжних дослідженнях проблем комунікації (М. Бугайські «Мова комунікації», Н. Хомський «Мова та мислення» та інших) поширеною є думка про те, що риторична культура – це, перш за все, мовленнєва грамотність, правильне, доречне використання мовленнєвих засобів [5; 27]. Отже, цей термін потрібно розуміти як категорію лінгвістичну. Як бачимо, ця трактовка аналізованої категорії є достатньо вузькою, оскільки не враховує соціокультурний, психологічний, виконавський (використання вербальних та невербальних засобів, артистизм, манера), особистісний фактори публічного мовлення.

Достатньо ґрунтовне розроблення методологічних, теоретичних та методичних аспектів риторичної культури здійснено у працях вітчизняних науковців.

Засновниця сучасної школи українського красномовства Г. Сагач аргументовано стверджує, що риторична культура вчителя є вагомим чинником гуманізації суспільства шляхом підвищення відповідальності педагога-оратора за власний мовленнєвий вчинок. Риторична культура, тобто «володіння живим, переконуючим словом» [25, с. 28], ґрунтується на глибокому знанні предмета мовлення, на етичних, гуманістично-діалогічних засадах [23]. В якості синонімів до досліджуваної категорії Г. Сагач використовує терміни «риторична особистість», «культура риторичної особистості», «ораторська культура».

Процес формування культури риторичної особистості вчителя складається з трьох етапів:

- 1) моделювання системи навчання студента;
- 2) створення й реалізація навчальної програми з риторики;
- 3) розроблення й впровадження навчальних й позааудиторних форм навчання студентів в умовах педагогічної та гуманітарної освіти [22, с. 190].

Також дослідниця аргументовано доводить, що перспективним шляхом ліквідації дефіциту риторичної культури вчителя як органічної складової фахової підготовки є система перепідготовки вчителів-предметників, класних керівників, вихователів групи продовженого дня, вихователів шкіл інтернатів та ін. [22, с. 189].

У працях Г. Сагач докладно розроблені етапи, методи, умови формування елементів риторичної культури учнів та студентів (логічної, лінгвістичної, психолого-педагогічної культури, техніки мовлення) [22].

Значна кількість вітчизняних науково-педагогічних досліджень стосується формування риторичної культури студентів-гуманітаріїв (Я. Білоусова, А. Уварова), студентів технічних ВНЗ (О. Залюбівська), фахівців дошкільних навчальних закладів (В. Тарасова), майбутніх викладачів ВНЗ (О. Кісенко, О. Гомонюк), питанням риторичної підготовки у вищому навчальному закладі (Н. Голуб, Г. Сагач) тощо.

Зокрема, Я. Білоусова вважає, що поняття «риторична культура» потрібно розглядати з двох позицій: як характеристику особистості, показник духовного розвитку, сформованості риторичних знань, умінь, навичок, здібностей та потреб у риторичній діяльності, а також як категорію, що реалізується у всіх видах професійної діяльності, забезпечує самопізнання, саморозвиток, самовиховання через оволодіння риторичним досвідом, набутим людством.

Дослідниця визначає риторичну культуру особистості (студента-гуманітарія) як *рівень оволодіння знаннями науки риторики і способів їх вияву в процесі риторичної діяльності* [3].

На думку Я. Білоусової, структура РК студента-гуманітарія становить цілісну систему, що складається з п'яти підструктур: мисленневої (логічної) культури, культури мовлення, духовно-моральної культури, комунікативної культури (риторичної етики) та сценічної (театральної) культури.

Аналогічної думки дотримуються Г. Сагач та О. Денисова. У навчальній програмі дисципліни «Риторика» зазначено, що риторична культура студентів складається з таких компонентів:

1) духовно-моральна культура (гуманізм, справедливість, доброзичливість, чесність тощо);

2) мисленнева (логічна) культура (самостійність, логічність, продуктивність, гнучкість, оперативність тощо);

3) культура мовлення (нормативність, точність, доцільність, виразність, експресивність, техніка мовлення, тобто володіння голосом, чітка дикція, професійне дихання, інтонаційна виразність);

4) комунікативна культура (повага до співрозмовника, тактовність, емпатійність, ввічливість тощо);

5) сценічна (театральна) культура (артистизм, володіння невербальними засобами комунікації, зовнішність) [24].

О. Залюбівська доводить, що риторичну культуру з-поміж інших категорій, що характеризують професійне мовлення педагога (мовленнева культура, комунікативна компетенція, професійно-виконавська культура, риторична грамотність, риторична майстерність, риторична компетентність), відрізняє перш за все головне («триєдине») завдання – вплив на розум, почуття і волю аудиторії, яке знаходимо ще у працях Аристотеля [10].

Ми погоджуємось із думкою О. Залюбівської про те, що риторична культура є особистісним утворенням, що відображає світогляд, ціннісні установки, стиль мислення, риси характеру, індивідуальні якості оратора. Також автор окремо виділяє у риторичній культурі громадянський і духовно-моральний аспекти.

На основі поєднання технологічного, культурологічного, світоглядного, ціннісного, знанневого, імперативного і творчого підходів дослідниця визначає риторичну культуру як *складне, багатомірне утворення, інтегративну характеристику особистості, що включає риторичні компетенції, ціннісно-орієнтовані норми риторичної діяльності та індивідуально-творчий стиль їх реалізації* [10].

Структура риторичної культури, на думку О. Залюбівської, складається з 5 компонентів:

1) мотиваційно-ціннісного: ставлення до риторичної діяльності, сформованість риторичних цінностей, переконань, усвідомлення необхідності риторичної самоосвіти, самовдосконалення;

2) інтелектуально-творчого: знання з риторики, якості мислення (критичність, креативність, логічність, асоціативність тощо);

3) мовностилістичного: знання й дотримання норм літературної мови, обсяг активного словника, використання риторичних засобів;

4) психолого-педагогічного: упевненість у собі, почуття задоволення від риторичної творчості, відкритість, адекватна самооцінка; усвідомлення мовлення як вчинку, діалогічність (суб'єкт-суб'єктність) мовлення;

5) виконавсько-артистичного: артистизм, виразність мовлення, доречне використання невербальних засобів, органічність [10].

Такий підхід до структурування досліджуваного нами феномену вважаємо найбільш вдалим, оскільки охоплює різні сторони професійно-педагогічної діяльності викладача.

Питання риторичної культури як засобу мовленнєвої підготовки та складової професійної майстерності сучасного педагога розглянуті у працях російських дослідників В. Аннушкіна, М. Волкової, Т. Донської, Л. Клесникової, В. Марова, Т. Матвєєвої, А. Михальської, А. Мурашова, І. Тимоніної, О. Юніної та інших.

За визначенням Л. Аксьонової риторична культура є однією з найважливіших складових професійної підготовки викладача вищого навчального закладу. Основою риторичної культури викладача є норми риторичної діяльності, що спрямовані на створення риторичної події в процесі мовленнєвої взаємодії суб'єктів освітнього процесу [1]. Саме риторична подія, на думку дослідниці, відрізняє риторичну культуру від мовленнєвої. Таким чином, риторичну подію як динамічну сукупність риторичної ситуації і дискурсу можна вважати ядром риторичної культури.

Саму ж категорію «риторична культура» Л. Аксьонова трактує як *системну єдність властивостей, що включає досвід пізнавальної, творчої діяльності, досвід емоційно-ціннісного ставлення, яка сприяє формуванню вміння викладача перетворювати педагогічну форму на риторичну подію в процесі мовленнєвої взаємодії суб'єктів освітнього процесу* [1].

У дисертаційній роботі Л. Аксьонової виділено основні функції риторичної культури викладача (світоглядна, гносеологічна, методологічна, особистісно-розвивальна), визначено структурні компоненти (уміння проектувати риторичну ситуацію, усвідомлення, планування і творче вирішення риторичного завдання – перетворення педагогічної форми в риторичну подію, риторична рефлексія), а також запропоновано умови формування риторичної культури (виявлення риторичних аспектів професійної діяльності й орієнтація на них, формування мотивації та освоєння способів використання риторичної культури як педагогічного засобу, підвищення ефективності професійної діяльності викладача; введення риторичних знань в освітню програму підвищення кваліфікації викладачів вищої школи і розроблення навчально-методичного забезпечення формування риторичної культури у процесі підвищення кваліфікації; риторизація процесу навчання).

Російський дослідник Т. Донська стверджує, що сучасний педагог (шкільний учитель і вузівський викладач) має бути головним носієм елітарної мовленнєвої культури, яка, у свою чергу, є зразком і мовленнєвим ідеалом для учнів та студентів у їх самостійній мовотворчій діяльності [9]. У зв'язку з цим одним з провідних елементів професійно-педагогічної діяльності можна вважати риторичну культуру, що охоплює жанрово-стилістичні вміння носіїв літературної мови, володіння риторичними жанрами (урочиста промова, розповідь, бесіда та ін.).

Ми погоджуємося з науковцями (Д. Гусєвим, Л. Колесниковою, В. Тарасовою та іншими), які розглядають риторичну культуру як складову професійної культури педагога. Зокрема, Д. Гусєв стверджує, що ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від рівня риторичної культури викладача, яка поряд з логічною, психолого-педагогічною, комунікативною культурою, володінням спеціальними психолого-педагогічними техніками і методиками становить фундамент професійної майстерності педагога [7].

Аналогічної точки зору дотримується Л. Колесникова, яка визначає риторичну культуру педагога як один з елементів професійної культури, основою якого є моральна поведінка. Виховати гуманну, моральну, інтелігентну особистість можна насамперед шляхом

формування культури мовленнєвої поведінки. Оскільки педагогічне мовлення виконує важливі функції навчання, виховання, формування світогляду учня та студента, то педагог-ритор має бути втіленням риторичного ідеалу, гідним прикладом для наслідування.

У зв'язку з цим риторична культура, на думку Л. Колесникової, охоплює такі елементи:

–риторична грамотність (риторичні знання, уміння й навички, досвід публічних виступів, уміння вести діалог з аудиторією та створювати сприятливу атмосферу спілкування);

–психолого-педагогічна установка на успіх, самовдосконалення, взаєморозуміння, гармонійну взаємодію учасників освітнього процесу;

–чарівність особистості педагога як основа зацікавленості студентів у вивченні відповідної дисципліни і запорука гармонійних, діалогічних суб'єкт-суб'єктних стосунків;

–емоційність мовлення, яка досягається застосуванням експресивної лексики, образності, літературних засобів, риторичних тропів та фігур, доречним застосуванням гумору тощо;

–фасилітація (від лат. *facilite* – допомога) – створення педагогом умов, сприятливих для розкриття та розвитку індивідуальних якостей, мотивів, потенційних можливостей кожного студента та ін. [14].

На основі узагальнення думок Г. Сагач, О. Зарецької, М. Хлебнікової та інших, положень про «ідеал оратора», «образ оратора», «ораторський імідж», «мовленнєву особистість» дослідниця приходиться до необхідності розроблення концепту «риторичної особистості», під якою розуміє вищий рівень мовленнєвої творчості [13]. За визначенням Л.Колесникової, риторична особистість – це оратор, який володіє розвинутою риторичною культурою, знаннями з риторики, уміннями позитивно впливати і ефективно взаємодіяти з аудиторією [14]. Як бачимо, риторична культура в цьому випадку трактується як складова риторичної особистості.

Таким чином, на думку дослідника, від рівня риторичної культури викладача залежить якість сучасної освіти і духовно-моральний рівень молодого покоління.

За визначенням О. Марченко, риторична культура – це гуманістична культура, переведена у форму мовленнєвої діяльності, спрямованої на пошук істини, вдосконалення і духовне збагачення особистості [15]. Сучасна риторична культура відображає потреби суспільства в обміні інформацією, тобто є своєрідним посередником між людьми, що допомагає налагодженню взаєморозуміння між ними [16].

На думку Ю. Миронової риторична освіта – вагомий чинник становлення гармонійної, морально досконалої особистості, формування її світогляду, комунікативної культури, розвиток умінь відстоювати власну думку тощо. Тому основою ораторської майстерності сучасного педагога є культура мислення, з оволодіння якою починається шлях до розвитку культури мовлення. У роботі Ю. Миронової [19] відсутнє визначення риторичної культури, проте запропоновані дієві методи та прийоми розвитку окремих складових цієї якості: підготовка і виголошення промови-самопрезентації, аналіз та визначення специфічних рис різних риторичних жанрів, створення студентами власного риторичного канону (системи правил та вимог виголошення промов різних жанрів), аналіз та самоаналіз ораторських виступів, промов видатних ораторів минулого, розроблення власного риторичного словника (методичної скарбнички світового красномовства) тощо.

О. Юніна вважає, що цінність риторичної культури як філософсько-культурологічного феномену полягає в тому, що «...вона здатна актуалізувати в суб'єкті такі людські якості, завдяки яким він стає духовною особистістю та яскраво вираженою індивідуальністю» [28, с. 2]. У процесі розвитку власної риторичної культури людина оволодіває мистецтвом спілкування та взаєморозуміння, вдосконалює такі життєво важливі якості, як самостійність, гнучкість, глибина і критичність мислення, відкритість світу, уміння керувати негативними емоціями, естетичний смак та мовленнєва шляхетність. Риторична культура сприяє формуванню високодуховної особистості шляхом спрямування думок, слів і вчинків людини до таких фундаментальних цінностей, як істина, добро та краса. На думку О. Юніної, риторична культура – це культура мисленнєво-мовленнєвої діяльності, яка реалізується

відповідно до етапів: думка-слово-вчинок [28].

На думку О. Юніної, у структурі риторичної культури викладача можна виділити такі головні елементи:

– культура мислення, яка реалізується передусім в умінні формувати концепцію, стратегію і тактику професійної діяльності (мета, завдання, навчальні проблеми, принципи, засоби, результати, умови викладання), що перетворює навчальну дисципліну з сукупності інформації в систему знань і засіб розвитку особистісно і соціально значущих компетенцій студентів (розумових, мовленнєвих, дослідницьких, ціннісно-сміслових);

– культура спілкування і поведінки, яка є основою вміння моделювати аудиторію, тобто враховувати соціально-демографічні, соціально-психологічні, індивідуально-особистісні характеристики студентів у процесі риторично-творчої взаємодії. Також сюди належить уміння ефективно спілкуватися зі студентами, що дає можливість будувати навчальний процес не на монологічній, а на діалогічній основі, а також здатність до рефлексії, тобто вміння оцінювати психологічний стан студентів, ступінь зацікавленості у вивченні дисципліни, рівень сприйняття і розуміння матеріалу тощо, і відповідно до цього коригувати свої дії;

– культура мовлення, показником якої є вміння виражати думки у дійовій словесній формі, відповідно до таких критеріїв як правильність, чистота, виразність, точність, зрозумілість, логічність тощо. До цієї складової риторичної культури належить і вміння ненасильницького впливу на людину засобами аргументації і переконання. Завдяки йому викладач зацікавлює, спонукає студента до розмірковування та діалогу, створює під час занять в аудиторії творчу, психологічно комфортну атмосферу [28].

Ми погоджуємось із думкою дослідниці, про те, що риторична культура дозволяє педагогу вийти на якісно новий, більш високий рівень професійної діяльності, який відповідає не тільки національним, але й міжнародним вимогам до якості викладання у ВНЗ.

Вважаємо, що розглянуті теоретико-методичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців можуть бути використані у системі розвитку риторичної культури викладача ВНЗ.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних учених ми можемо стверджувати, що на сьогодні не сформовано єдиного, загальноприйнятого підходу до розуміння сутності та структури риторичної культури педагога.

Незважаючи на наявність теоретичних передумов і накопичення певного практичного досвіду, система формування риторичної культури викладача вищої школи є недостатньо розробленою. Головну увагу вчені приділяють формуванню риторичної культури майбутніх педагогів, питання ж розвитку риторичної культури в професійній діяльності викладача ВНЗ досліджено недостатньо. Так, донині відсутня цілісна концепція розвитку риторичної культури викладача ВНЗ у процесі його професійної діяльності.

Узагальнюючи представлені вище положення, ми можемо стверджувати, що риторична культура викладача – це комплекс інтелектуальних, етичних, морально-естетичних, емоційно-чуттєвих та артистично-виконавських якостей, що виражаються у формі оригінального продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, спрямованої на досягнення істини і гармонійний розвиток особистості студента. Широка ерудиція, мисленнєво-мовленнєва культура, яскрава індивідуальність, уміння мислити вголос перед аудиторією, оригінально висловлювати свої думки, спілкуватись, емоційне наповнення слова, толерантність у спілкуванні сприяють формуванню міжособової атракції між викладачем та студентами, що трансформується в інтерес до дисципліни, яку він викладає.

Викладач, який володіє розвиненою риторичною культурою, є особистістю зі сформованим світоглядом, розвиненою моральною, національною, мовною свідомістю, високим рівнем інтелекту, ерудиції, життєвим досвідом.

Отже, подальша розробка методологічних, теоретичних та практичних аспектів проблеми риторичної культури викладача вищої школи є актуальним та перспективним напрямом дослідницьких пошуків.

Список використаних джерел

1. Аксенова Л. П. Формирование риторической культуры преподавателя высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. П. Аксенова – Екатеринбург, 2002. – 195 с.
2. Аннушкин В. И. Риторика и риторическая культура в России [электронный ресурс] / В. И. Аннушкин. – Режим доступа: http://www.gramota.ru/lenta/news/8_1628.
3. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Я. В. Білоусова. – К., 2004. – 20 с.
4. Будянський В. І. Риторика – мистецтво красномовства : навчальний посібник / В. І. Будянський, Д. В. Будянський. – Суми : ПВКП «Корпункт», 2012. – 189 с.
5. Бугайски М. Язык коммуникации / Пер. с польск. / М. Бугайски. – Х. : Изд-во «Гуманитарный центр», Артеменко Э. Г., 2010. – 544 с.
6. Голуб Н. Б. Самостійна робота студентів з риторики : навчально-методичний посібник / Н. Б. Голуб. – Черкаси : Брама-Україна, 2008. – 232 с.
7. Гусев Д. А. К вопросу о риторической культуре преподавателя высшей школы / Д. А. Гусев // Современное образование. – 2015. – № 2. – С. 141–176.
8. Далецкий Ч. Б. Пространство современной риторической культуры и риторизация культуры / Ч. Б. Далецкий // Пространство и Время. – № 2. – 2012. – С. 45–52.
9. Донская Т. К. Риторическая культура современного учителя / Т. К. Донская // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании / X Международная конференция по риторике : сб. матер. Вып. 2 ; науч. ред.-сост. В. И. Аннушкин. – М. : Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина, 2006. – 164 с.
10. Залюбівська О. Б. Риторична культура у колі суміжних понять (до питання визначення риторичної культури) [електронний ресурс] // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2012. – № 6. – С. 42–47. – Режим доступу до журн.: <http://visnyk.vntu.edu.ua/article/view/2509/2700> (06.08.2015). – Назва з екрану.
11. Клюев Е. В. Риторика : учеб. пособие для высших учебных заведений / Е. В. Клюев – М. : Приор-издат, 2005. – 270 с.
12. Кобзева Т. А. Риторическая культура преподавателя : учеб. пособие для слушателей МИПК МГТУ им. Н. Э. Баумана / Т. А. Кобзева. – М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2005. – 196 с.
13. Колесникова Л. Н. Риторическая культура современного педагога / Л. Н. Колесникова // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании / X Международная конференция по риторике : сб. матер. Вып. 2. – М., 2006. – С. 171–176.
14. Колесникова Л. Н. Риторика и риторическая личность / Л. Н. Колесникова // Ученые записки Орловского государственного университета. Серия : Гуманитарные и социальные науки. – № 2, 2013. – С. 187–192.
15. Марченко О. И. TRIViальная Риторика. Логос, этос, пафос / О. И. Марченко. – СПб : Сударыня, 2001. – 330 с.
16. Марченко О. И. Ораторское искусство как явление гуманитарной культуры : автореферат дис. ... кандидата философ. наук : 17.00.08 «Теория и история культуры» / О. И. Марченко / Санкт-Петербургский ин-т культуры. – Санкт-Петербург, 1992. – 16 с.
17. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.
18. Минеева С. А. Подходы к пониманию риторической культуры современного человека / С. А. Минеева // Риторическая культура в современном обществе : материалы IV междунар. конф. по риторике (26–28 января 2000 г.). – М., 2000. – С. 26–27.
19. Миронова Ю. В. Формирование риторической культуры студентов в современных социокультурных условиях / Ю. В. Миронова // Вестник Воронежского института МВД России. № 4, 2013. – С. 104–112.
20. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посібник / Г. С. Онуфрієнко – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.

21. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти / А. В. Первушина. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
22. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. для середн. і вищих навч. закладів / Г. М. Сагач. – К. : Ін Юре, 2000. – 565 с.
23. Сагач Г. М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки / Г. М. Сагач. – К., 1993. – 44 с.
24. Сагач Г. М. Навчальна програма дисципліни «Риторика» (для магістрів спеціальності 8.000009 «Управління навчальним закладом») / Г. М. Сагач, О. І. Денисова. – К. : МАУП, 2004. – 24 с.
25. Сагач Г. М. Вибрані твори: В 5 т. Т. 3: Ділова риторика: «Добротословіє». Рівне : ПП ДМ, 2006. – 320 с.
26. Уварова А. М. Формування риторичної культури майбутнього вчителя [електронний ресурс] / А. М. Уварова. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2009_1n/259.pdf.
27. Хомський Н. Язык и мышление / Н. Хомський. – М., 1972. – 164 с.
28. Юнина Е. Риторическая культура и ее современные проблемы : дис. ... доктора филос. наук : 09.00.13 Философская антропология и философия культуры / Елена Анатольевна Юнина. – Пермь, 1998. – 328 с.
29. Юнина Е. А. Риторическая культура современного педагога / Е. А. Юнина, Л. Н. Колесникова // Риторика и культура речи в современном обществе и образовании : сб. матер. X Международной конференции по риторике. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 496 с.
30. Culture and Rhetoric Ivo Strecker Stephen Tyler Series: Studies in Rhetoric and Culture Copyright Date: 2009 Edition: NED – New edition, 1 Published by: Berghahn Books Pages:
31. Hymes D. H. On communicative competence / D. H. Hymes. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1971. – 213 p.
32. International Rhetoric Culture Project [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rhetoricculture.org/outline.htm>. – Назва з екрана.
33. Kenneth Burke, rhetoric, subjectivity, postmodernism / Robert Wess.p. cm. – (Literature, culture, theory; 18) – 1996. – 262 p.
34. Strecker I. Introduction / Ivo Strecker, Stephen Tyler // Culture & rhetoric ; ed. by Ivo Strecker and Stephen Tyler. – NY. : BerghahnBooks, 2009. – P. 1. – 18. – 268 p.

Д. В. Будянський

**ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ РИТОРИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ
ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ И
ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ**

В статье проанализированы существующие в отечественной и зарубежной литературе подходы к пониманию сущности и структуры риторической культуры преподавателя высшего учебного заведения. Автор подчеркивает необходимость разработки единой концепции риторической культуры современного педагога.

Ключевые слова: риторика, риторическая культура, риторическая личность.

D. Budyanskiy

**THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF THE HIGH-SCHOOL TEACHER'S
RHETORICAL CULTURE IN NATIONAL AND FOREIGN SCIENTISTS' RESEARCHES**

The article analyses approaches to understanding of essence and structure of the high-school teacher's rhetorical culture, which exist in national and foreign literature. The author emphasizes the need to develop a unified concept of the modern teacher's rhetorical culture.

Keywords: rhetoric, rhetorical culture, rhetorical identity.